

«Från fäder har det kommit
och till söner har det gått...»

Johan Fredrik Fong Guldsmed
1830-1885

Carl Edvard Fong Guldsmed
1863-1918

Viktor Gabriel Fong Gelbgjutare
1906-1941

Göran och Olof Fong Gelbgjutare
1941-1981

Bertil Fong Gelbgjutare
1981-

V. FONGS GELBGJUTERI

ETT LEVANDE SVENSKT HANTVERK

Av Bertil Fong

I fem generationer har släkten Fong arbetat med metallhantverk. Mycken kunskap har förts över från far till son, men ibland har det inte räckt till utan kunskap har fått inhämtas på annat håll. Att arbeta som metallhantverkare har inte heller alltid varit så lönsamt utan inkomster har fått skaffas från annat arbete. Många och vitt skilda är de arbetsuppgifter som blivit lösta. Det kan vara att laga ett trasigt paraply eller löda fast ett handtag som lossnat på en silverskål. Laga tennkistor, stämma blod, driva ett dopfat i mässing

och göra en ljuskrona av silver. Ja om detta och lite till skall jag nu berätta.

Johan Fredrik Fång föddes på Visingsö 1805. Han flyttade till Säby i Tranås där han hade sin guldsmedsverkstad. Men att livnära sig på det gick inte, så han var också knekt vid Norra Wedbo kompani, Jönköpings regemente och bodde på soldatorpet nr.86 Finnhem. Han arbetade också med att renovera kyrkljuskronor. Den äldsta uppgiften om detta är från år 1858 då han renoverade ljuskronorna i Säby kyrka.

Edvard Fong f. 1836 död 1918.

Carl-Edvard Fong flyttade till Gränna 1859. 1893 inköpte han fastigheten nr.104 på Bergsgatan. Där bodde han med sin hustru Hedda. Också han hade svårt att leva på sitt hantverk, men Hedda var en mycket driftig kvinna. Hon arrenderade den så kallade plantagen, vilket var en stor fruktträdgård. Frukten fraktades med båt till Stockholm, där hon stod på Hötorget och sålde.

Både Johan Fredrik och Carl-Edvard stämplade sina arbeten i Eksjö. Det finns bara ett litet antal kända arbeten av dessa båda.

Viktor Fong hade sett vilka svårigheter det var att leva som guldsmed. Men eftersom han var intresserad av att arbeta med metall och att han hade ett stort historiskt intresse så passade det ju bra att utbilda sig till gelbgjutare med inriktning på att inte bara tillverka nya saker utan också renovera gamla ljuskronor och andra metallföremål. För att skaffa sig kunskap, utöver det han lärt hemma, så flyttade han

Gelbgjutarmästare Viktor Fong med sönerna Axel, Sven och Gösta vid gelbgjuteriet Bergsgatan 104 omkring 1915.

till Nässjö där han gick i lära på Walfrids-sons metallfabrik. Under den tiden träffade han sin blivande hustru Ellen. De gifte sig i Norra Sandsjö kyrka 1905, fick det första barnet Vega, samma år och flyttade 1906 till Gränna. Väl hemkommen till Gränna igen startade han firman V. Fongs Gelbgjuteri. Han gjorde om ett bryggghus till gjuteri och byggde på en våning till verkstad. I dessa lokaler fortsatte verksamheten till 1950.

Mässing och brons hade under flera århundraden använts, inte bara för att tillverka prydnadsföremål, utan också till att göra bruksföremål som kannor, hinkar, kranar, beslag, spännen, grytor med mera. Men när vi har kommit in på 1900-talet hade det kommit nya och billigare material som till exempel järnet, så det var väl inte den bästa tidpunkten att starta ett gelbgjuteri. Viktor kom emellertid igång med verksamheten. Han tillverkade ljuskronor, VVS-armaturer och renoverade allt av metall. Tillsammans med Robert Hellberg startade han en elfirma som drevs, parallellt med gjuteriverksamheten, under några år. I Gränna fanns också Bollings verkstad. Där tillverkades ljuskronor av metall och kristall samt ljusstakar med mera. Viktor arbetade där i gjuteriet en – två dagar per vecka under många år. Men livet är inte bara arbete; Vega, Greta, Axel, Sven, Gösta, Inga, Göran, Eva, Karin, Olle, Elvan och Kerstin föddes, 12 barn på 19 år. 1925 utgjorde familjen 1 % av Grännas befolkning.

Firman har i alla tider arbetat med att renovera ljuskronor och annat av metall i kyrkor. Ibland lade Viktor i en lapp i ku-

lan på en ljuskrona han renoverat. Då jag gjorde i ordning en av Lommaryds kyrkas kronor fanns det en sådan lapp i kulan. På den stod det att ljuskronorna blivit renoverade av Viktor på 1920-talet. Han hade också skrivit att hela jobbet omfattade renovering av fyra stycken ljuskronor.

Brahekyrkan på Visingsö. I fyra månader arbetade de med detta och de bodde i den gamla sockenstugan invid kyrkan. Dottern Inga var med och skötte hushållet. Detta var ett arbete som det skrevs mycket om i Sveriges tidningar. Han fick senare renovera Johan Oxenstiernas tennkista i

Gelbgjutarmästare Viktor Fong med söner Gösta och Sven samt dottern Inga år 1933.

Transporter till och från kyrkan ingick också. Dessa transporter skedde per cykel.

Ett av de mest omfattande jobb som Viktor utförde var när han, tillsammans med söner Gösta och Sven renoverade tennkistorna i det Braheska gravkoret i

Askersunds kyrka och även "Resare-Bengt", det vill säga Bengt Oxenstiernas kista i Jäders kyrka. På 1680-talet förbjöd kung Karl XI adeln att tillverka kistor av tenn. Det var en för dyrbar metall att använda till sådant. Så när Viktor fick i uppdrag att göra en ny tennkista till grevinnan Margareta Brahe-Sparre, så var det ju

den första som tillverkats på nästan 300 år. Dessa arbeten utfördes under 1930-talet. Det var ju en svår tid med mycket arbetslöshet. Detta drabbade även gelbgjuteriet. Under ett antal år på 1930-talet drev Viktor en rörfirma tillsammans med smeden Gustav Franzén. De drog in vatten och avlopp i ett stort antal hus i staden.

Men Viktor blev inte så gammal. Han dog 1941 endast 59 år gammal. Sönerna Gösta, Göran och Olle övertog firman. Det var under andra världskriget och de låg alla tre i militärtjänst under olika tider, så firman gick lite på "sparlåga".

Efter kriget fortsatte de som vanligt med renoveringar av kyrkkronor och nu allt mer med att också elmontera ljuskronorna. De var nu sex man som jobbade på verkstaden. Bland andra var Gustav Lundin och Karl-Axel Markusson anställda. Det var trångt, lokalerna var små, så de hyrde en verkstadslokal vid Ribbagården och en lokal för gjuteriet på Sjögatan. Detta skedde 1950. 1955 brann gjuteriet och då tog bröderna beslutet att bygga en ny verkstad bredvid den gamla på Bergsgatan. Bygget kostade 95 000 kronor. Men det var det värt, för nu hade de nya och för verksamheten väl anpassade lokaler. Under 1950- och 1960-talen var de sex man som jobbade. Gösta hade slutat och startat eget. 1948 blev Åke Fredriksson anställd. Han jobbade kvar till 1993. Andra anställda under lite längre tider var Sven Johansson, Erik Holm, John Eriksson och Bengt Svärd.

Arbeten utfördes från Kwickjokk i norr till Ystad i söder. 1950 tillverkades en stor

Erik Holm på gamla verkstaden.

ljuskrona till Rödeby kyrka. Ljuskronan hade 96 ljuspunkter. Den var 170 cm hög och vägde ca 130 kg. Det tillverkades ciselerade lampetter, dopfat av driven mässing, gjutna konstverk varav ett som en hemvärnsman, bronstavlor till bland annat statyn "Löparna" vid Gyllene Uttern, många saker till Gyllene Uttern som ljuskronor, ljusstakar, nyckelskyltar, grillspett och rockhängare. Minnestavlan som finns på Dag Hammarskölds födelsehus i Jönköping göts 1965.

Hemslöjden var en stor kund. De sålde ljussaxar, kakformar av koppar, små ljuskronor och ljusstakar. På tal om små ljuskronor så var Viktor först i landet med att

tillverka en miniatyrljuskrona. Ljuskronan är 22 x 22 cm och har sex stycken ljushållare för julgransljus. Den första ljuskronan han tillverkade gav han till barnmorskan då hans elfte barn föddes 1923.

En verkstad med svarvar, pelarborr-maskiner, slipmaskiner samt gjuteriet där det smälts och hanteras metall som är 1100- 1300 grader är en farlig miljö. Det kan lätt hända olyckor. Men under alla år har det inte hänt något allvarligare tillbud förutom 1978 då olyckan var framme. Det skulle gjutas brons. Metallen i degeln var 1300 grader. Göran tog ut degel ur ugnen och skulle ställa ner den på golvet. Detta hade han gjort 100-tals gånger. Det började brinna i hans byxor. Han ställde ned degeln men han kunde inte släppa den, då det hade fastnat en koksbit på undersidan. Han fick lyfta degeln igen så att koksbiten kunde slås bort men då hade byxorna redan brunnit upp och han fick stora brännskador på benen. Han fick tillbringa fem månader på brännskadeavdelningen på Linköpings lasarett.

1980 började jag och Per-Olof Arnesson på gjuteriet. Vi drev verksamheten vidare i samma anda som tidigare. Vi började arbeta lite mer med mässingsplåt, då vi fick kontakt med några arkitekter som ritade nya belysningsarmaturer.

Ett lite annorlunda uppdrag vi fick, var då vi skulle tillverka skyltar till stads-hypoteket. Skylten visar en kvinna från antikens Grekland som sitter framför en eld. Figuren tillverkades av driven kopparplåt som vi sedan förgyllde med bladguld. Andra udda arbetsuppgifter dyker det upp emellanåt. Att stämma blod var en av

arbetsuppgifterna som Carl Edvard hade. Det ansågs att det var bra för man blev friskare om man gjorde sig av med lite gammalt blod. Detta gjordes inte hos en läkare utan hemma hos Fong. Stämmer blod gör inte jag fast jag har Carl Edwards snäppare kvar. Men en dag för några år sedan fick vi ett telefonsamtal från läkarstationen . De behövde hjälp. Det var inte något nytt hjärta som behövde gjutas men de hade en patient som skadat fingret. Det var mycket svullet och på fingret satt en ring. De hade inte några verktyg att klippa sönder ringen med, så de skickade upp mannen till oss. Vi lyckades klippa av ringen utan att fingret skadades.

Med tiden blev det mer arbeten i mässingsplåt, så vi behövde fler plåtbe-
arbetningsmaskiner. Dessa krävde större
lokaler. Vi byggde då till verkstaden med
ett nytt rum.

Ett projekt som vi lade ner mycket tid och
arbete på var att utveckla en ny modell av
lyftanordning för ljuskronor i kyrkor. Per-

Byz.St.Nikolaus-Kirche Abtei Niedralaich Bertil Fong Gelbgjuteri Gränna 1996

Olof hade en ide om hur en sådan skulle fungera. Idén utvecklades till en mycket bra produkt. En av de kyrkor vi monterade lyftar i var Växjö domkyrka.

Tyvärr så stjäls det mycket i kyrkorna.

Ljuskronor, lampetter, ljusstakar med mera. Vi har fått tillverka många kopior av stulna saker. Vid två tillfällen har vi tillverkat ljuskronor av silver som blivit stulna. Vi tillverkade en kristalljuskrona till Hol kyrka. Det var en ganska stor empirikrona av 1700-talsmodell. Sex år efter leverans blev också denna kristallkrona stulen, så vi fick göra en till.

Åren har gått med mycket renoveringsarbeten, nytillverkning och ytterligare utveckling av ljuskronelyften. 1998 beslöt Per-Olof och jag att vi skulle dela verksamheten. Han skulle ta hand om lyftarna och jag driva gelbgjuteriet vidare själv. Samtidigt lades Gränna tenn ned och jag anställde Mats Karlsson. Jag har också en lärling som skall utbildas till gelbgjutare. Han heter Halvor Guttu och kommer ifrån Norge.

Under de senaste åren har vi fått uppleva en rejäl minskning av nya arbeten. Under våren var jag tvungen att varsla om uppsägning och en man fick sluta till semestern. Men nu har det blivit lite bättre. Vi fick nämligen en mycket stor beställning på att tillverka nya ljuskronor till Oscars kyrka i Stockholm. De skall ha fjorton stycken nya ljuskronor vilka skall levereras under en treårsperiod. Så många nya ljuskronor till en kyrka har vi aldrig gjort tidigare. Sedan får vi hoppas att renoveringen av kyrkkronor ökar så att vi kan driva firman vidare och föra denna gamla yrkes-tradition vidare. Fast det är ju inte bara kyrkor vi utför arbeten till. Alla kunder är välkomna. Vi har fina presentartiklar till födelsedagar, dop, bröllop och andra ändamål.